

ZAMONAVIY O‘ZBEKISTON JAMIYATIDA YOSHLAR IQTISODIY MADANIYATINING TRANSFORMASIYALASHUVI

Axadov Baxtiyor Istamkulovich

Urgut tuman Solik inspeksiyasi

"Maxallalarga biriktirilgan soliq
inspektorlar" shubasi boshlig'i

Annotasiya. Ushbu maqolada iqtisodiy madaniyat barqarorlikni ta'minlash bevosita ishlab chiqarish madaniyati va xulq-atvorga bog'liqligi yaxlit tizim sifatida samarali yoritiladi. Iqtisodiy madaniyat tizimi sifatida integrativ va funktsional aloqalari yoritiladi. Funktsional aloqalaridan biri bo'lgan xulq-atvor masalari yoritilib bu masalaga bir qancha mutaxassislarining qarashlari, ta'riflari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Empirik tadqiqotlar, raqobotdosh, integrativ, funktsional, struktura, iqtisodiy xulq-atvor, xulq, mehnat, odob-axloq.

Yoshlikni biologik jihatdan davrlashtirish masalasi hamon bahs-munozaralarga sabab bo'lmoqda. Bu masala bir qarashda oddiy ko'rinsa-da, aslida nazariy yoki ilmiy tortishuvlardan ko'ra muhimroq ahamiyatga ega. Har bir mamlakat uchun bu masalaning ilmiy-amaliy ahamiyati va yechimi, xususan, yoshlarga beriladigan keng imkoniyatlar, imtiyozlar va kreditlar kabi masalalar aholining aniq hisob-kitoblarini talab qiladi. Yoshlik davrining chegaralari yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish bo'yicha davlat dasturlari hamda rejalarining ko'lamini belgilaydi. Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish uchun hukumat tomonidan yetarli darajada va uzluksiz ravishda moddiy va moddiy-texnik vositalar bilan ta'minlash choralari ko'rilgan.

Ijtimoiy falsafada "Yoshlik" tushunchasi, mohiyati va uning chegarasi, noyob o'ziga xos xususiyatlari haqida turli-tuman fikrlar, qarashlar va nazariyalar mavjud. Bu maqsad xususida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Yoshlarimiz mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi ga fan, texnika va ta'limda projektiv tafakkur tarzini rivojlantirish muhim ahamiyatga egadir"[1-14] – deb ta'kidlaydi. Yoshlarning o'sish xususiyati, yoshi, jismoniy va ruhiy yetukligi turli davrlarga xos yosh avlodlarning bir-biriga o'xshashligini aniqlaydi. Zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar yoshlarni insoniyat jamiyati taraqqiyotidagi alohida o'rni va maqomini, ijtimoiy tizimning ajralmas qismi sifatida namoyon etadi. Jamiyatdagi iqtisodiy islohotlarda yoshlarning faol ishtiroki innovatsion imkoniyatlar,

integratsiya kabi muhim vazifalarni bajarishi bilan ahamiyatlidir. Bugungi O'zbekiston jamiyatida yoshlarning o'rnini va mavqeyi quyidagilar bilan belgilanadi:

1. Yoshlar - yangi ishlab chiqaruvchi kuchlarni shakllantiruvchi muhim ijtimoiy qatlam.
2. Yoshlar - jamiyatning eng faol, tez harakatli, aqliy va jismoniy jihatdan yetuk qismi.

3. Yoshlar - yangi bilim va kasblarga ega bo'lgan, boshqa guruhlardan ko'ra faolroq ijtimoiy qatlam.

4. Yoshlar - jamiyat boyliklarining merosxo'ri va yangi ijtimoiy munosabatlar yaratuvchisi.

5. Yoshlar - yangiliklar va o'zgarishlarni tez qabul qiluvchi qatlam. Yoshlar ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatga ega bo'lgan o'ziga xos qatlam bo'lib, bir tomondan tengdoshlari va ijtimoiy guruhlardan ajralib tursa, boshqa tomondan jamiyatning barcha sohalarida o'z o'rnini egallash imkoniyatiga ega. Globallashuv jarayonida yoshlarning roli va o'rnini baholashda quyidagilarni hisobga olish muhim:

1. Jamiyatdagi yangi o'zgarishlar va avlodlar almashinuvi.

2. Yoshlarning ijtimoiy faolligi.

3. Yoshlarda ijtimoiy mobillik darajasining o'sishi.

4. Yoshlarning ijtimoiy faoliyatdagi yutuqlaridan xabardorlik. Yoshlar davlatning muhim qismi sifatida jamiyatdagi turli jarayonlarga ta'sir ko'rsatadi. Ularning jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning subyekti va obyekti sifatidagi rolini o'rganish muhimdir. Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti islohotlari davrida fuqarolarning iqtisodiy dunyoqarashi va bilimlarining o'sishi iqtisodiy nazariya faniga ijobiy ta'sir qilsa-da, real hayotdagi tajribalar bilan nazariy bilimlar o'rtasida nomuvofiqlik yuzaga keldi. Natijada, fuqarolarning iqtisodiy madaniyati nazariy bilimlar va amaliy hayot g'oyalarining muvozanatsiz holatini vujudga keltirdi. Zamonaviy O'zbekistonda bozor munosabatlariga o'tish jarayonidagi iqtisodiy islohotlar natijasida avvalgi iqtisodiy madaniyat yo'nalishlarida sezilarli o'zgarishlar yuz berdi:

1. Turli mulkchilik shakllari paydo bo'ldi va xususiy mulk jamiyatda qonuniylashtirildi.

2. Samarali mehnat boylik manbai sifatida tan olindi, boylik esa farovon hayot g'oyasiga aylandi.

3. Teng huquqlilik o'rniga ijtimoiy adolat qadriyatlari ustuvor bo'ldi.

4. Rejali iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o'tildi. Jamiyatda kishilarning umumiy iqtisodiy madaniyati yangi bozor iqtisodiy qadriyatlari tomon bosqichma-bosqich o'zgarib bormoqda. Bu jarayonda quyidagi tendensiyalar kuzatilmoqda:

1. Fuqarolarning ehtiyojlarini maksimal darajada qondirish iqtisodiyotning samaradorligiga yo'naltirildi.

2. Ijtimoiy tenglik o'rniga qobiliyat va mehnatga yarasha haq olish tamoyili ustuvor bo'ldi.

3. Davlat boshqaruvi susaytirildi, iqtisodiyotning mo'tadil boshqaruvi joriy etildi. Zamonaviy yoshlarning iqtisodiy madaniyati transformatsiyasi uch asosiy komponentni o'z ichiga oladi:

1) iqtisodiy ta'lim orqali olingan bilim,

2) yangi iqtisodiy qadriyatlar,

3) iqtisodiy xulq-atvor.

O'zbekistonda yoshlarning iqtisodiy madaniyati transformatsiyasi mustaqillikning dastlabki davridan to hozirgi yangi O'zbekiston sharoitidagi innovatsion iqtisodiy madaniyatga o'tish jarayonigacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Prezident Sh.Mirziyoyevning 2017 yil 5 iyuldagi farmoniga muvofiq, mamlakatimiz yoshlarining tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, mikrokreditlar bilan ta'minlash va ularni qo'llab-quvvatlash zarur. "O'zmilliybank" va O'zbekiston yoshlar Ittifoqi o'rtasidagi hamkorlik memorandumiga ko'ra, yoshlarni kichik biznesga jalb qilish, uy mehnati va kasanachilikni rivojlantirish, yangi ish o'rinlari yaratish va bitiruvchilar bandligini ta'minlashga e'tibor qaratilmoqda. Bu maqsadlar uchun imtiyozli kreditlar ajratish asosiy vazifalardan biri etib belgilangan. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so'zlagan nutqida yoshlarning jamiyatdagi o'rnini haqida shunday ta'kidlaydi: "Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat" [2]. Shu o'rinda O'zbekiston yoshlar Ittifoqi Markaziy Kengashining qo'shma qaroriga asosan tasdiqlangan Nizom ham tadbirkor yoshlarni qo'llab-quvvatlashda muhim omil bo'lmoqda. Nizom bo'yicha bank tomonidan yosh tadbirkorlarning startup loyihalarini moliyalashtirish uchun jamg'arib boriladigan pensiya hisob varaqlaridagi mablag'lar hisobidan kredit ajratiladi. Unda yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan yosh tadbirkorlarga eng kam oylik ish haqining 3 ming hamda yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan yosh tadbirkorlarga eng kam oylik ish haqining 1 ming baravarigacha miqdorda olti oygacha imtiyozli davr bilan 3 yil muddatgacha kredit ajratilishi belgilab qo'yilgan. Albatta, bu imtiyoz ham yoshlarga qulay imkoniyatdir. Ayniqsa bugun yosh tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlashga bag'ishlangan Prezident farmon va qarorlari, tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida davlat qonunlari yoshlarning o'z huquqlaridan foydalanishga shart-sharoit yaratib, o'z bizneslarini erkin tashkil qilish imkoniyatini bermoqda.

Bu xususda AQShlik faylasuf, sotsiolog, futurolog Elvin Toffler (1928-2016): "... har qanday iqtisodiyot, mahsulot ishlab chiqarish, daromad topish, umuman hamma narsaga erishish muqarrar ravishda hokimiyatning uch manbai bo'lgan: kuch, boylik va bilimga bog'liq. Kuch qonunga aylanadi. O'z navbatida, kapital va pul endilikda bilimga aylanadi. Mehnat ham o'zgarib, uning ko'rinishi manipulyatsiya qilishga bog'liq bo'lib qoladi. Kapital, pul va ishchi kuchi bir xil yo'nalishda, iqtisodiyotning poydevoridagi inqilobiy o'zgarishlarga qarab harakat qiladi. Bilim bunday rivojlanishining asosiy manbaiga aylanadi. Natijada, u iqtisodiyotning amaldagi qonunlardan butunlay farq qiladigan yangi qonunlarga muvofiq yashaydigan supersimvolik iqtisodiyotga aylanadi" [3-120],-deb yozgan edi. Demak, biz ilgari surayotgan qonun o'zining hayotiyliigi bilan mamlakatimiz iqtisodiyotini kelgusida ishbilarmonlikka, tadbirkorlikka asoslangan supersimvolik iqtisodiyotga aylantirishga imkon beradi. Xo'sh, mazkur hujjatni qabul qilishga qanday zarurat bor edi, nega aynan oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda? Qarorning asl maqsadi va mazmun-mohiyati nimalardan iborat o'zi? Keyingi yillarda oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, biznesning ushbu shakli bilan shug'ullanayotganlarga ko'plab imtiyoz hamda imkoniyatlarni yaratib berish maqsadida barcha kuch safarbar etildi. Soliqdan ozod etish bo'ladimi, energiya resurslari to'lovidagi imtiyozlarmi, mahsulotni sotishdagi erkinlikmi, xullas, hamma sharoitlar bugun muhayyo. Ana shu berilgan imkoniyatlar natijasida bajarilgan ishlar samarasi o'laroq, hozirgi kunda respublikamizda 13 ming 248 ta oilaviy korxona faoliyat olib boryapti. Ularda 22 ming 579 nafar odam ish bilan ta'minlangan. 2017 yilning o'zida oilaviy korxonalar tomonidan 379 milliard 399 million so'mlik mahsulotlar ishlab chiqarilgan. Joriy yilning birinchi choragida oilaviy tadbirkorlar tomonidan salkam 6 milliard 579 million so'm soliq to'langan [4]. Davlatimiz rahbari mazkur vazifaning yechimini aniq ko'rsatib berish bilan birga uning zarur shart-sharoitlar yaratishiga alohida to'xtalib o'tgan. Vaholanki ilg'or Yevropa mamlakatlarida o'zini o'zi band qilishni qo'llab quvvatlash bo'yicha ilk dasturlar 1970-1980 yillarda paydo bo'ldi va ular aholining xususiy korxona ochishlaridan iborat bo'ldi"[5-20]. Qarorga asosan, mamlakatimizning har bir tuman va boshqa hududlarida shu nomdagi dastur amalga oshirilishiga asos bo'ladi. Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun tuman (shahar) hokimlarining birinchi o'rinbosarlari rahbarligida hududiy ishchi guruhlar tashkil etiladi. Ular har bir xonadonni o'rganib, aholining tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yishida biznes-reja tuzishdan to mahsulot ishlab chiqarish va sotishgacha bo'lgan jarayonda yordam ko'rsatadi. Qarorda fermer xo'jaliklari va xususiy tomorqa er egalari qo'llab-quvvatlash, bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi qoshidagi jamoat tashkilotlarining dasturni moliyalashtirishi belgilangan.

Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasi esa kreditlarga kafilliklar va foiz xarajatlarini qoplash uchun kompensatsiyalar ajratadi. Zamonaviy o'zbek jamiyatida yoshlar iqtisodiy madaniyatini rivojlanishi quyidagicha tasniflanadi: 1. Yosh tadbirkorlar ish o'rinlarini yaratish va kengaytirishga e'tibor qaratishlari, qonuniy va ijtimoiy mas'uliyatli faoliyat yuritishlari lozim. 2. Davlat va nodavlat sektordagi yosh xodimlarning iqtisodiy madaniyati yangicha shakllanishi kerak. 3. "Har bir oila – tadbirkor" davlat dasturi doirasida kichik biznes va yakka tartibdagi tadbirkorlarning iqtisodiy madaniyati shakllanishi, bunda tadbirkor va davlat ehtiyojlari muvozanati ta'minlanishi lozim. 4. Marginal[6] ijtimoiy guruhlarining iqtisodiy madaniyati. Bu guruh ko'proq tashqi migratsiyani afzal ko'radi va topgan mablag'larini asosan iste'molga sarflaydi, ishlab chiqarishga yo'naltirmaydi.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy madaniyat iqtisodiy hayot sifatining asosiy ko'rsatkichidir. Yoshlarning iqtisodiy faolligi qonunlarga munosabat, shaffoflik, islohotlardan xabardorlik, hamkorlik, barqarorlik, erkin fikrlash va raqobat muhiti kabi omillar bilan o'lchanadi. Yoshlar orasidagi tushkunlik kayfiyatini e'tibordan chetda qoldirmaslik lozim. Korrupsiyaga qarshi kurashning kuchayishi yoshlarning iqtisodiy faolligini oshiradi. Yoshlarga berilayotgan imtiyozlar kengaymoqda, ularning iqtisodiy va moliyaviy erkinlikka intilishi kuchaymoqda.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –T.: "O'zbekiston", 2016. – B. 14.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasining 3.72-sessiyasida so'zlagan nutqi. 2017 yil 19 sentyabr. <https://president.uz/uz/lists/view/1063>.

3. Тоффлер Э. Метаморфозы власти = Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century, 1990. Москва.: АСТ, 2004. (Philosophy). - С.120.

4. <http://xs.uz/uzkr/post/har-bir-oila-tadbirkoruning-huquqij-asosi-mustahkamimtiyozlar-kolami-keng>

5. Бозор, пул ва кредит. Ойлик илмий-амалий журнал. № 11. -Тошкент, 2020. -Б. 20. 6. Лот. marginalis - аросатдаги маданият.